

Jaša Drnovšek

»Če bi vsi vstali, bi bil polhn Rancerebar otruk!«

Primer Filomene Permoser, izvajalke splavov

DRNOVŠEK Jaša, dr., znanstveni sodelavec,
Univerza v Mariboru, Center za aplikativne
raziskave, Kidričeva cesta 55 a, SI-4000 Kranj,
jasa.drnovsek@um.si

613.888.151.2(497.4)"19"
929Permoser F.

»ČE BI VSI VSTALI, BI BIL POLHN
RANCEREBAR OTRUK!«

Primer Filomene Permoser, izvajalke splavov

Avtor obravnava delovanje Filomene Permoser (1899–1968), ki je na svojem domu v Cerknici od sredine tridesetih let 20. stoletja dalje izvajala splave. Najprej osvetli verigo prenosa znanja, v katero je bil vpet že oče Ferdinand Permoser (1859–ok. 1944), ki se je izvajanja splavov v začetku stoletja naučil v ZDA. V nadaljevanju članka avtor rekonstruira večdesetletno dejavnost Filomene Permoser, kakor jo kažejo ohranjeni kazenski spisi, medijska poročila in izsledki s terena. Medtem ko profil Filomene Permoser v kazenskih spisih v veliki meri ustreza stereotipu, ki ga je o izvajalcih in izvajalkah splavov v prvi polovici 20. stoletja ustvarila zahodna kultura, izriše pripoved informatorjev, ki sta Filomeno Permoser osebno poznala in ki poznata tudi spomine več drugih sokrajanov in sokrajanek nanjo, povsem drugačno podobo.

Ključne besede: Filomena Permoser, Ferdinand Permoser, zgodovina splava, 20. stoletje, ilegalni splavi

DRNOVŠEK Jaša, PhD, Research Associate,
University of Maribor, Centre for Applied Research,
Kidričeva cesta 55 a, SI-4000 Kranj,
jasa.drnovsek@um.si

613.888.151.2(497.4)"19"
929Permoser F.

»IF THEY ALL LIVED, RANCEREBAR WOULD
BE FULL OF CHILDREN!«

The case of Filomena Permoser, abortion provider

The author discusses the work of Filomena Permoser (1899–1968), who performed abortions at her home in Cerknica from the mid-1930s onwards. First, he sheds light on the chain of knowledge transfer, which already involved his father Ferdinand Permoser (1859–ca. 1944), who learned to perform abortions in the USA at the beginning of the century. The author reconstructs the decades-long activities of Filomena Permoser, as revealed by surviving criminal files, media reports and field findings. While the profile of Filomena Permoser in the criminal files largely corresponds to the stereotype that Western culture created of abortion providers in the first half of the 20th century, the narrative of the informants, who knew Filomena Permoser personally and who also know the memories of several other fellow citizens of the country, paints a very different picture.

Key words: Filomena Permoser, Ferdinand Permoser, history of abortion, 20th century, illegal abortions

Filomena je srednje glasno zavzdihnila. [...] Takšnele, prav takšnele so takoj, ko je policija malo pritisnila nanje, vse izblebetale. Prej pa prijekale ponoči, to pa ja. Takrat so bili dobri ljudje, odrešeniki, bog jim poplačaj, da so nas odrešili sramote. Vse to. Takšnele, prav takšnele, kot je ta, so iznenada tenko cvilile, kazale s prstom na posest in, to je Filomeno še posebej prizadelo, strahovito lagale.¹

Uvod

Najpozneje od izida epohalnega dela Georgea Devereuxa *Raziskava splava v primitivnih družbah* leta 1955 lahko v humanistiki na splav gledamo kot na vsesplošen družbeni fenomen. Kot je znano, je Devereux v tej knjigi zlasti s pomočjo etnografske baze podatkov, ki jih hrani kulturnoantropološka ustanova *Human Relations Area Files* (HRAF), ustanovljena na univerzi Yale, na prakso izvajanja splava pokazal v kar štiristo predindustrijskih družbah. Odtlej velja splav za »problem človeštva«² oziroma »antropološko konstanto«,³ ki le redko doživi spremembe.

Vsesplošnost prakse izvajanja splava kot eno njenih temeljnih lastnosti lahko tudi podrobneje opredelimo. V delu *Fetalno stanje* iz leta 2004 Luc Boltanski poudarja, da tisto, kar je pri splavu univerzalno, v resnici ni sama praksa, temveč zavedanje, da je sploh mogoča. V že omenjeni Devereuxovi raziskavi, ki jo komentira tudi Boltanski, naj tako ne bi bilo niti enega samega primera, ko informant/-ka, ki so ga/jo vprašali o tem, ne bi vedel/-a, za kaj gre, oziroma bi se čudil/-a, ko so mu/ji rekli, da nekaj takega obstaja. Iz tega spoznanja izhaja razlaga univerzalnosti splava pri Boltanskem: »Možnost, da plod pred rojstvom vzamemo iz maternice z namenom, da bi ga uničili, sodi k temeljem človekovega bivanja v družbi.«⁴

Medtem ko gre pri splavu po eni strani za univerzalen pojav, Boltanski med drugimi njegovimi lastnostmi izpostavlja, da se ga zunaj uradne me-

dicine skoraj vedno izvaja skrivaj. Ob tem spomni na razlikovanje med t. i. *oficialnostjo* (tistim, kar je javno, uradno) in *oficioznostjo* (zasebnostjo, obsojeno na podtalnost), ki ga je pred njim v sociologijo uvedel Pierre Bourdieu⁵ – ter splav umesti v območje slednjega. Oficioznost, tako Boltanski, ne pomeni popolne, nepredušne tajnosti. Skrivnost, v katero je ovita praksa izvajanja splava, naj bi bila v glavnem takšna, da zanjo vedo vsi.⁶

Ker se zgodovina splava na sploh skoraj izključno odvija zunaj uradne medicine, preseneča, kako neraziskano je v zvezi z njim to področje. Vzroke gre iskati zlasti v verskih in moralno-etičnih družbenih predsodkih, zaradi katerih je bil splav do svoje legalizacije tabuiran.⁷ Poudariti velja, da del tega tabuja niso le ženske, ki so se odločale za splav. Vsaj toliko sodijo sem tudi izvajalci in izvajalke splavov.

⁵ Bourdieu, *Esquisse d'une théorie*.

⁶ Boltanski, *Soziologie der Abtreibung*, str. 40.

⁷ V Sloveniji denimo je splav iz ustavnopravnega vidika znotraj uradne medicine dovoljen od leta 1974 dalje. Nova jugoslovanska ustava je takrat v 191. členu določila, da med človekove pravice sodi svobodno odločanje o rojstvu otrok (Rožman, »Geneza pravice«, str. 313–315). Legalizacija splava sicer označuje večdesetleten časovni proces, ki se je v Sloveniji začel v času Kraljevine Jugoslavije in obsega več pravno-zakonodajnih mejnikov: 1) leta 1929 je bil sprejet kazenski zakonik, ki je splav dovoljeval na podlagi medicinskih indikacij; 2) po drugi svetovni vojni, leta 1952, je v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji začela veljati uredba, ki je splav dovoljevala ne le na podlagi medicinskih, temveč tudi na podlagi pravnih, zdravstveno-socialnih in z njimi povezanih socialnih indikacij; 3) leta 1960 pa je sledila uredba, po kateri je bil splav dovoljen tudi zgolj na podlagi socialnih indikacij. Pred letom 1929, ko je v Sloveniji kot delu Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev še vedno veljala avstrijska kazenska zakonodaja iz leta 1852, je bil splav znotraj uradne medicine absolutno prepovedan. Do sprejetja novega jugoslovanskega kazenskega zakonika leta 1951 so bili zunaj nje kazenskopravno odgovorni vsi, ki so pri njem sodelovali, zatem pa je bila pred pregonom varna edino ženska, ki je splav na svojem telesu izvedla sama ali ki je dopustila, da ji ga naredi nekdo drug (Rožman, »Geneza pravice«; Cergol Paradiž, »Ženske reproduktivne pravice«). Za podrobnejšo zgodovino legalizacije splava v Sloveniji glej Leskošek, »Zgodovina boja«, str. 106–132.

¹ Odloemek iz besedila Alenke Vesenjaka *Filomena*, nagrajenega na natečaju Radia Slovenija za najboljšo kratko zgodbo in predstavljenega v oddaji Literarni nočno 1. decembra 2018.

² Jütte, »Einleitung«, str. 9. – Vsi prevodi neslovenskih besedil v članku so avtorjevo delo.

³ Jerouschek, »Zur Geschichte des Abtreibungsverbots«, str. 11; Jütte, »Einleitung«, str. 9.

⁴ Boltanski, *Soziologie der Abtreibung*, str. 35.

V nadaljevanju bomo predstavili Filomeno Permoser⁸ (1899–1968), ki je najpozneje od tridesetih let minulega stoletja dalje več desetletij izvajala splave.⁹ Verjetno gre za prvi znani primer delovanja v slovenskem prostoru in različnih državnih ureditvah: najprej v Kraljevini Jugoslaviji, nato, po drugi svetovni vojni, pa v t. i. drugi Jugoslaviji. Rekonstrukcija dejavnosti Filomene Permoser bo izhajala iz različnih, pomembno dopolnjujočih se virov: iz kazenskih spisov, ki jih hranita *Arhiv Republike Slovenije* in *Zgodovinski arhiv Ljubljana*, ter iz medijskih poročil o njej. Ob teh virih bomo skušali ugotoviti, v kolikšni meri profil Filomene Permoser ustreza stereotipu brezvestne, umazane, praviloma oderuške mazačke, ki ga je v prvi polovici 20. stoletja ustvarila zahodna kultura.¹⁰ Ker omenjeni dokumenti kažejo le zunanjo, oblastno perspektivo, bomo v zadnjem delu članka v rekonstrukcijo vključili izsledke raziskave, ki smo jo poleti oziroma jeseni 2021 opravili na terenu. Kdo je bila torej Filomena Permoser?

»Dobrotnik ljudstva«: Ferdinand Permoser

Za celovitejši odgovor na zgornje vprašanje velja opozoriti na razsežnost vpliva, ki ga je na njeno delo imel oče Ferdinand Permoser (1859–ok. 1944).

Ta, po poklicu železniški strojevodja,¹¹ je z družino – vključno s Filomeno Permoser – na začetku minulega stoletja nekaj let preživel v Clevelandu v ZDA,¹² kjer naj bi se pri nekem zdravniku naučil delati splave.¹³ Po prvi svetovni vojni se je družina s precejšnjim premoženjem¹⁴ vrnila v Slovenijo, kjer je Permoser na obrobju Cerknice kupil dober hektar veliko posestvo s pripadajočo hišo in hlevom.¹⁵ Najpozneje leta 1924 se je začel ukvarjati s svetovanjem ob boleznih, z zdravilstvom¹⁶ in izvajanjem splavov,¹⁷ že kmalu pa je postal tudi širše znan. V časopisju med letoma 1928 in 1943 zasledimo, da so »[k] njemu [...] hodile ženske od vsepovsod z dežele: z Gorenjskega, Dolenjskega in celo iz Bele Krajine«;¹⁸ da je »po vsej deželi znan mazač in padar, čigar specialiteta je zlasti odpravljanje plodu«;¹⁹ da je »zaslovel po vsej Notranjski kot izvrsten padar«;²⁰ da

⁸ V kazenskih spisih in medijskih poročilih je za priimek v rabi tudi zapis »Permozer«.

⁹ V slovenskem prostoru se je profilom izvajalcev in izvajalk splava zunaj uradne medicine skušala približati zlasti Ana Cergol Paradiž v doktorskem delu *Javni in zasebni vidiki rodnostnih strategij Slovenk in Slovencev v prvi Jugoslaviji iz leta 2013*. Njeni izsledki bodo prevedoma še letos izšli v monografski publikaciji. Ob črpanju podatkov iz ohranjenih kazenskih spisov dveh okrožnih sodišč iz obdobja med letoma 1918 in 1938 je Cergol Paradiž prikazala siceršnji poklicni status izvajalcev in izvajalk, navedla sredstva, ki so jih ti uporabljali pri svojem delu, ter izpostavila nekaj zgodb žensk, ki so se večkrat znašle pred sodiščem (Cergol Paradiž, »Javni in zasebni vidiki«, str. 349–351; 356–361). Glej tudi Ratej, »Zastrta bolečina«.

¹⁰ Cergol Paradiž, »Javni in zasebni vidiki«, str. 346–347. Pri nastanku takšne podobe je sodelovalo več različnih, deloma celo nasprotujočih si družbenih skupin: zdravniki, ki so s poudarjanjem nevednosti neuradne medicine skušali utrditi veljavo svojega lastnega področja; nasprotniki splava; in celo njegovi zagovorniki, ki so v izvajanju splavov zunaj uradne medicine videli oviro na poti k legalizaciji splava (Solinger, *The abortionist*; Osborne, *Cultures of abortion*; Cergol Paradiž, »Javni in zasebni vidiki«, str. 347).

¹¹ »Padar padel«, str. 4; »Strogo obsojen«, str. 5; »Notranjski mazač«, str. 4; »Notranjski padar 'dr.' Permozer«, str. 2; »Notranjski padar obsojen«, str. 2.

¹² Sodeč po seznamu prispevkov za gradnjo Slovenskega narodnega doma, objavljenem 20. junija 1917 v časniku *Clevelandska Amerika*, je Permoserjeva družina stanovala na Norwood road, Bonna avenue ali Edna avenue. Na seznamu sta med podpornicami gradnje izrecno omenjeni Alojzija Permoser, Permoserjeva žena in mati Filomene Permoser, ter Filomena Permoser (»Kolekta«, str. 3).

¹³ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 478/58, str. 3.

¹⁴ »Padar padel«, str. 4; »Notranjski mazač«, str. 4; »Notranjski padar 'dr.' Permozer«, str. 2.

¹⁵ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50–19, str. [1]; »Osebn list«, str. [1]; »Notranjski padar 'dr.' Permozer«, str. 2; »Notranjski padar obsojen«, str. 2. Glede na to, da je Filomena Permoser osnovno šolo obiskovala v Cerknici (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50–19, str. [1]), lahko sklepamo, da je družina tam živela že pred izselitvijo v ZDA. Posestvo, ki ga je Ferdinand Permoser kupil po vrnitvi, je bilo znano pod imenom »Pri šintarju« (»Notranjski padar 'dr.' Permozer«, str. 2). Po nekaterih navedbah je na njem včasih živel konjač, zaradi česar so Cerknici tudi Permoserja klicali »konjač« (»Notranjski padar obsojen«, str. 2). Po drugih navedbah pa je tudi sam Permoser v Cerknici opravljal posle konjača (»Padar padel«, str. 4). Poleg omenjenega posestva je imel Permoser še eno blizu Gradca v Beli krajini (»Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3; »Padar padel«, str. 4).

¹⁶ V medijskih poročilih lahko beremo, da so se k Permoserju v Cerknico zatekali »ljudje z mnogimi steklenicami, da jim napravi zdravila za bolnike« (»Stroga obsodba«, str. 6), pa tudi, da je bolnikom dajal »razna domača zdravila in mazila« (»Strogo obsojen«, str. 5).

¹⁷ »Mazač Permoser«, str. 3; »Stroga obsodba«, str. 6.

¹⁸ »Mazač Permoser«, str. 3.

¹⁹ »Padar padel«, str. 4.

²⁰ »Stroga obsodba«, str. 6.

Filomena Permoser leta 1917 ali 1918 v Clevelandu, stara 18 let (Družinski arhiv Filomene Permoser)

je »po vsej Notranjski in daleč tja do Delnic znan kot čudovit padar in [ga] nekateri [...] celo imenujejo 'dobrotnika ljudstva'«,²¹ da je »[o]d Rakeka tja do Delnic in tja do Kočevja [...] zaslovel kot strokovnjak v zdravilstvu in pa osobito za ženske bolezni«,²² in da je »tudi preko meja stare Notranjske slovel kot izkušen zdravnik vsega zdravilstva in v nemali meri tudi kot specialist za razne ženske bolezni, še zlasti za tiste prav pereče«. Najizčrpnější in hkrati najbolj zanosen opis Permoserjevega slovesa pa je tale:

»Po Notranjskem povsod, po hribih in dolinah, po skromnih naseljih in ponosnih vaseh, pa tja na Dolenjsko do znamenitih Velikih Lašč in na Kočevje, kaj še, celo tja do Čabra in Delnic je šel njegov sloves, je bil znan kot prebrisan in izkušen padar, ki se je zlasti specializiral za ženske bolezni. Povsod je slovel in ni čudno, da je imel veliko klientelo, ko so mu ljudje nosili različne darove za razna padarska zdravila, pa tudi za mnoge operacije, ko je ženskam odpravljal telesni plod. Možu so kratko dejali 'notranjski padar'

in celo 'notranjski Cajlajz', po enem padarju, ki je v nekdanji Avstriji ljudi zdravil.«²⁴

Toda »dobrotnik ljudstva«, »notranjski padar«, »notranjski Cajlajz« ali, kot so Permoserju tudi pravili, »doktor«²⁵ oziroma »amerikanski doktor«²⁶ ni deloval le na svojem domu v Cerknici, temveč tudi drugod – med drugim v Ljubljani.²⁷ Tu ga je bilo mogoče srečati v gostiščih in hotelih na Florjanski ulici,²⁸ na Sv. Petra cesti,²⁹ Za Gradom ter na Kolodvorski ulici.³⁰ Obiskovale so ga »ženske, ki so [...] povpraševale, kdaj 'doktor' sprejema«.³¹

Potem ko je bil Permoser od leta 1924 pod tajnim nadzorom ljubljanske policije, ga je ta v začet-

²¹ »Strogo obsojen«, str. 5.

²² »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2.

²³ »Notranjski mazač«, str. 4.

²⁴ »Notranjski padar obsojen«, str. 2. Mišljen je Valentin Zeileis (1873–1939), Permoserjev sodobnik in začetnik elektrofizikalne terapije, ki je leta 1929 v avstrijskem kraju Gallsbach ustanovil družinski, še danes delujoči Institut Zeileis.

²⁵ »Mazač Permoser«, str. 3.

²⁶ »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2.

²⁷ »Padar padel«, str. 4.

²⁸ Na današnjem Gornjem trgu.

²⁹ Na današnji Trubarjevi cesti.

³⁰ »Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3.

³¹ »Mazač Permoser«, str. 3.

ku maja 1928³² prišla,³³ ko je v hotelu na Kolodvorski ulici naredil splav ženi nekega železničarja.³⁴ V njegovem žepu so našli »razne instrumente, neosnažene in v zarjavelem stanju«.³⁵ Medtem ko je ženska, ki so jo morali zaradi močnega krvavenja prepeljati v bolnišnico,³⁶ priznala, da je šlo pri posegu za splav, je Permoser dejanje tajil.³⁷ Kakšno kazen je prejel, ni znano.³⁸

Leta 1933 je Okrožno sodišče v Ljubljani Permoserja obsodilo na sedem mesecev strogega zapor, ker je naredil splav dvema ženskama iz Prezida pri Čabru na Hrvaškem in jima dal po posegu piti »neko belo tekočino«.³⁹ Toda že tri leta zatem, 1. maja 1936, se je znova znašel na sodišču – in bil deležen še večje medijske pozornosti. Med kar osmimi soobtoženci je bila tudi Filomena Permoser. Ferdinand Permoser je bil tokrat obtožen, da je leta 1934, še preden je nastopil svojo prejšnjo kazen, naredil splav Mariji Jakopin iz Podslivnice, po katerem je ta umrla; da je leta 1935 naredil splav 36-letni železničarjevi ženi in materi sedmih otrok

Družinska fotografija: na sredi Ferdinand Permoser, desno hči Filomena (Družinski arhiv Filomene Permoser)

³² Po poročanju Slovenca 8. (»Padar padel«, str. 4), po poročanju Jutra in Domovine pa 9. maja (»Mazač Permoser«, str. 3; »Ljudski padar«, str. 8).

³³ »Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3; »Padar padel«, str. 4.

³⁴ Po poročanju Jutra in Domovine je do prijetja prišlo takoj po posegu, na železniški postaji (»Mazač Permoser«, str. 3; »Ljudski padar«, str. 8), po poročanju Slovenca pa celo med samim posegom, v hotelski sobi (»Padar padel«, str. 4). Permoser je bil sicer zaradi izvajanja splavov že februarja udeležen v neki drugi preiskavi, poleg tega je bil pred prijetjem večkrat kaznovan (»Gospodarja je okradla«, str. 5; »Padar padel«, str. 4).

³⁵ »Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3. V dneh po prijetju je policija obiskala tudi Permoserjevo posestvo v Beli krajini, kjer je med hišno preiskavo našla »celo košaro, polno najrazličnejših zdravil« (»Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3).

³⁶ »Padar padel«, str. 4.

³⁷ »Ljudski padar«, str. 8; »Mazač Permoser«, str. 3.

³⁸ V 16. poglavju Kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (»Kazniva dejanja zoper življenje in telo«) opredeljuje § 172 odpravo plodu in predvidene kazni zanj takole: »Kdor da noseči ženi na njeno zahtevo ali z njenim pristankom sredstvo ali stori, da plod odpravi, se kaznuje s strogim zaporom. / Če to stori zdravnik, lekarnar, babica ali kdo, ki vrši to za nagrado, se kaznuje z robijo do petih let. / Zdravnik ali babica se kaznuje z zaporom do enega leta tudi, če že započeto odpravljanje ploda dovrši ter o tem ne obvesti pristojnega oblastva v treh dneh.« (»Kazenski zakonik za kraljevino SHS«, str. 64)

³⁹ »Stroga obsodba«, str. 6; »Strogo obsojen«, str. 5.

Frančiški Lajevce, ki se je prav tako končal s smrtjo; in da je splav naredil 26-letni Mariji Martinčič z Otoka pri Gorenjem Jezeru.⁴⁰ Sodišče je med obravnavo ugotovilo, da je bil Permoser dotlej že triindvajsetkrat kaznovan, od tega dvaindvajsetkrat zaradi mazaštva⁴¹ in enkrat zaradi odprave plodu. Tudi zato mu je zdaj – zaradi mazaštva, izvajanja splavov in nagovarjanja h krivemu pričanju – naložilo dve leti in pol zapor ter izgubo častnih drža-

⁴⁰ Jutro omenja še četrti, prav tako uspešno izveden splav (»Notranjski mazač«, str. 4).

⁴¹ V 23. poglavju Kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (»Kazniva dejanja zoper občno zdravje«) opredeljuje § 262 mazaštvo in predvidene kazni zanj takole: »Kdor zdravi bolnike, ne da bi imel predpisano strokovno izobrazbo, obrtoma ali za nagrado, se kaznuje z zaporom. / Kdor se izda brezpravno za zdravnika in zdravi bolnika, se kaznuje s strogim zaporom in v denarju. / Če se je zbog tega zdravljenja bolezen tako poslabšala, da je življenje ogroženo ali da bolnik umre, se kaznuje storilec z robijo do desetih let.« (»Kazenski zakonik za kraljevino SHS«, str. 91)

Filomena Permoser, najverjetneje leta 1934
(Družinski arhiv Filomene Permoser)

vljanskih pravic za štiri leta.⁴² Filomena Permoser je bila v tem procesu zaradi mazaštva obsojena na mesec dni zapora. V poročilu *Jutra* je predstavljena kot »znana zdravnica mazačka«, ⁴³ Slovenski dom pa ob tem, da je očetu, tako kot naj bi to počeli njegovi dekli, redno pomagala pri delu, poudarja njeno nevsakdanjo zunanost: »[Permoser] [...] je na zunaj vzbujala s svojimi ekstravagancami [...] posebno zanimanje. Včasih se je oblekla v športno obleko, jahalne hlače s škornjami in pa jahalnim bičem. Kot taka je prišla nekoč tudi na sodišče.«⁴⁴

⁴² »Notranjski mazač«, str. 4; »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2.

⁴³ »Notranjski mazač«, str. 4.

⁴⁴ »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2. Ob branju medijskih poročil je težko spregledati njihov živahni, pogosto senzacionalističen ton. Policijsko odkritje Permoserjevih dejanj je predstavljeno kot vrh zapletene družinske drame, ki so jo sprožili prepiri med Filomeno Permoser in Permoserjevo novo ženo – drame, ki je potekala tudi pozneje na sodni obravnavi (»Notranjski mazač«, str. 4; »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2).

Ferdinand Permoser tudi po prestani dveinpolletni zaporni kazni ni nehal s svojo dejavnostjo. Jeseni 1941 je bil zaradi odprave plodu obsojen na šest mesecev strogega zapora, še pred tem, oktobra istega leta, pa je na neki ženski izvedel operativni poseg, s katerim naj bi odpravil njeno neplodnost; zaradi zapletov je morala poiskati pomoč pri zdravniku.⁴⁵ Konec avgusta ali v začetku septembra 1943 je sodišče razveljavilo prvotno sodbo in takrat že 84-letnemu Permoserju zaradi mazaštva in odprave plodu izreklo enotno kazen osmih mesecev strogega zapora.⁴⁶ Iz poročila postaje *Ljudske milice Cerknica*, ki je nastalo šestnajst let zatem in se pretežno nanaša na Filomeno Permoser, izhaja, da je v zaporu tudi umrl.⁴⁷

Dve sodbi: Filomena Permoser

Vse kaže, da se je Filomena Permoser, katere izobrazba je obsegala med pet in osem razredov šole,⁴⁸ izvajanja splavov naučila pri svojem očetu. O tem je na sodišču večkrat izpovedala sama,⁴⁹ o tem je, opirajoč se na govorice, izpovedalo več prič.⁵⁰ Ko se je izvajanja splavov naučila pri Ferdinandu Permoserju, je postala člen v verigi prenosa znanja, ki ga je njen oče pred tem pridobil v ZDA.⁵¹ Kaj je

⁴⁵ Čeprav je Permoser po prestani dveinpolletni zaporni kazni nadaljeval z zdravljenjem in izvajanjem splavov, je Okrožno sodišče v Ljubljani junija 1942 zaprosil za potrdilo o vrnitvi častnih državljskih pravic, ki jih je izgubil leta 1936: »Zaradi preteka štiriletnih dobe in ker mislim, da sem se v času, ko sem prestajal gornjo kazen in v teh štirih letih dobro vedel, prosim v smislu § 484 k.p., § 90/II k.z., da se mi izda potrdilo, da je po zakonu prestala izguba častnih pravic [...]« (SI_ZAL_LJU/0085, t. e. 1269, a. e. Kno 188/42, Permoser: prošnja Okrožnemu sodišču v Ljubljani). Sodišče je njegovi prošnji ugodilo (SI_ZAL_LJU/0085, t. e. 1269, a. e. Kno 188/42, potrdilo za Ferdinanda Permoserja).

⁴⁶ »Notranjski padar 'dr.' Permoser«, str. 2; »Kazenske obsodbe«, str. 3.

⁴⁷ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Filomena Permoser«.

⁴⁸ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. [1]; K 478/58, str. [1].

⁴⁹ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3; K 478/58, str. 3.

⁵⁰ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3. Glej tudi AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Podatki o odpušteni obsojenki«; »Filomena Permoser«.

⁵¹ Filomena Permoser sicer ni edina, ki se je izvajanja splavov naučila pri Ferdinandu Permoserju. Tovrstnega znanja je bila deležna tudi Ivana Jeršin (1904–?), ki je pri družini Permoser od leta 1929 dalje delala kot služkinja (AS 1267,

torej mogoče reči o Filomeni Permoser kot izvajalki splavov?

Kot že omenjeno, je očetu redno pomagala pri njegovem delu in se zato leta 1936 skupaj z njim znašla na ljubljanskem okrožnem sodišču. Prvi-krat naj bi splav sicer izvedla leta 1935, ko je dala neki ženski iz Ribnice splavilna sredstva; tudi za to dejanje je bila kaznovana še pred drugo svetovno vojno.⁵² Med vojno je s tem nadaljevala,⁵³ bila nato – ne zaradi izvajanja splavov, pač pa iz političnih razlogov – najmanj leto dni internirana v nemškem koncentracijskem taborišču Ravensbrück,⁵⁴ kmalu po vrnitvi leta 1945 pa je na svojem domu v Cerknici začela z dejavnostjo, ki jo je občasno opravljala že prej in se je je tako kot izvajanja splavov naučila pri očetu – namreč s pregledovanjem⁵⁵ in zdravljenjem ljudi: »[D]ajala [jim je] potrebne nasvete za zdravljenje in za njih [...] izdelovala zdravila, ki so služila za najrazličnejše bolezni, deloma pa tudi zdravila kupovala v različnih lekarnah in jih tako[] prodajala [...] bolnikom.«⁵⁶ Nekateri ljudje so k njej prihajali zgolj zaradi vraž, težje primere pa je napotila k zdravniku.⁵⁷ Dve leti zatem je začela Permoser znova izvajati tudi splave. Do leta 1950, ko jo je Okrajno sodišče v Postojni zaradi kaznivih dejanj zoper splošno zdravje ter zoper življenje in telo⁵⁸ obsodilo na šest let odvzema prostosti s prisilnim delom,⁵⁹ naj bi posredovala v 30 do 40 primerih. Nekaterim ženskam je dala najprej splavilna sred-

Filomena Permoser leta 1948 ali 1949, stara 49 let
(Družinski arhiv Filomene Permoser)

stva, ki pa se niso izkazala za učinkovita,⁶⁰ zaradi česar je uporabila mehansko metodo, pri kateri je z iglo oziroma kovinskim katetrom prebodla plodni mehur.⁶¹ Plod se je nato v treh do osmih dneh izločil iz maternice in nožnice.⁶²

Postojnsko okrajno sodišče je v obrazložitvi sodbe 24. oktobra 1950 zapisalo, da dejanja Filomene Permoser predstavljajo »večjo družbeno nevarnost«, ter odvzem prostosti s prisilnim delom, torej najtežjo vrsto kazni, med drugim utemeljilo z željo, »da bi se enkrat za vselej prekinilo v rodbini Permoser izvrševanje takih dejanj«.⁶³ Želja se ni uresničila,

a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3; K 125/50-2, str. [2]). Po drugi svetovni vojni je splave še nekaj let izvajala pod nadzorom Filomene Permoser (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. [2]).

⁵² AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. [2]; »Osebni list«, str. [2].

⁵³ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. [2].

⁵⁴ Iz kazenskih spisov izhaja, da je bila v internaciji med letoma 1943 in 1945 (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Permoser Filomena«; »Osebni list«, str. [1]). Nekoliko drugačni so podatki, ki jih hrani spomin-sko središče v Ravensbrücku. Po njih je v taborišče z Bleda prispela šele s transportom 21. marca 1944 (»Re: Daten«).

⁵⁵ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3.

⁵⁶ Prav tam, str. [1].

⁵⁷ Prav tam, str. 3.

⁵⁸ Glej zgoraj opombi 38 in 41.

⁵⁹ Po pritožbi na sodbo je Okrajno sodišče v Gorici 20. decem-bra 1950 kazen znižalo na štiri leta (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-2, str. [1]).

⁶⁰ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. [2].

⁶¹ Prav tam, str. [1]–3.

⁶² Prav tam, str. [1]; 3.

⁶³ Prav tam, str. 5. Omenjeno sodišče je verjelo, da bo takšna kazen dosegla »poboljšanje in prevzgojo« Filomene Permo-ser, po drugi strani pa imela »vzgojni vpliv na celo okolico« (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 5). Podobno je menilo goriško okrajno sodišče, ki je v odvzemu prostosti s prisilnim delom videlo »sredstvo za [...] prevzgojo [Filomene Permoser] za redne-ga člana človeške družbe«, kazen pa zagovarjalo tudi »iz vidikov generalne prevencije« (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-2, str. 2). Najpozneje leta

kajti tudi po odpustu iz *Kazensko poboljševalnega doma* (KPD) Brestanica 14. julija 1954⁶⁴ je Permoser na svojem domu v Cerknici še vedno izvajala splave. Podatkov, koliko jih je bilo v naslednjih letih, ni, toda dejstvo je, da jo je sodišče – *Okrožno sodišče v Ljubljani* – na podlagi prijave cerkniških miličnikov⁶⁵ zaradi izvedbe treh splavov že 3. novembra 1958 spet obsodilo, tokrat na deset mesecev zapor.⁶⁶

V primerjavi s sodbo postojnskega okrajnega sodišča iz leta 1950 so dejanja, na katera se nanaša sodba ljubljanskega okrožnega sodišča, bistveno bolj konkretizirana. Medtem ko za priče, ki so navedene v prvi sodbi, v glavnem ni mogoče povsem nedvoumno reči, v kakšnem razmerju so bile do Filomene Permoser,⁶⁷ je ob tistih iz druge sodbe jasno, da gre za ženske, ki so Filomeno Permoser prosile, naj jim naredi splav. Prav tako so v sodbi iz leta 1958 bolj natančno opredeljene okoliščine in izvedba posameznih splavov. Spomladi 1957 je Permoser tako P. K., ki je bila v drugem mesecu nosečnosti, naredila splav s pomočjo katetra.⁶⁸ Že petič noseča ženska se je k njej zatekla, potem ko ji v

zdravniški ambulantni niso hoteli pomagati.⁶⁹ Splav ni uspel.⁷⁰ V začetku leta 1958 je Permoser nato S. K., ki je bila na začetku nosečnosti, dvakrat dala odvajalne tablete, ki pa niso delovale. V začetku marca je splav poskusila izvesti tudi s katetrom, a je bila uspešna šele v drugem poskusu. Nenazadnje je Permoser 29. maja 1958 splav s katetrom poskusila narediti M. L., ki je bila tako kot P. K. že petič noseča in v tretjem mesecu nosečnosti.⁷¹ Splav ni uspel.⁷²

Zaporno kazen za opisane splave je Permoser prestala v *Kazensko poboljševalnem domu* (KPD) Ig pri Ljubljani. Dobra dva meseca pred odpustom je tamkajšnja uprava na *Občino Cerknica* o njej med drugim poslala naslednje podatke:

»Fizično je zelo oslabela, ker je pred dvema leti [sic] prebolela meningitis, tudi vid ji peša. Na prestopanju kazni je zaposlena v pletarski delavnici / pletenje iz vrbovih šib/. Kljub starosti [60 let] in sla-

1952 so kazen prisilnega dela sicer spremenili v strogi zapor (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Permoser Filomena, obs.«).

⁶⁴ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Osebn list«, str. [2].

⁶⁵ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Filomena Permoser«.

⁶⁶ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 478/58, str. 2; 5. V Kazenskem zakoniku Federativne ljudske republike Jugoslavije opredeljuje 140. člen splav in predvidene kazni zanj takole: »(1) Kdor odpravi noseči ženski z njeno privolitvijo, začne odpravljati ali ji pomaga odpraviti, / se kaznuje z zaporom najmanj treh mesecev. / (2) Kdor noseči ženski brez njene privolitve odpravi ali začne odpravljati, / se kaznuje s strogim zaporom do osmih let. / (3) Če zaradi dejanja iz prvega ali drugega odstavka tega člena ženska umre, / se storilec kaznuje za dejanje iz prvega odstavka z zaporom najmanj šestih mesecev ali s strogim zaporom do petih let, za dejanje iz drugega odstavka pa s strogim zaporom najmanj dveh let. (4) Splav ni kazniv, če je storjen zato, da bi se odvrnila nevarnost za življenje ali zdravje noseče ženske, kakor tudi ne v drugih opravičenih primerih. V katerih primerih je splav dovoljen, določajo posebni predpisi.« (Kazenski zakonik, str. 77–78)

⁶⁷ Če odmislimo Stanka Pušenjaka (1895–1965), zdravnika iz Cerknice, in Ano Obreza, tamkajšnjo babico, lahko zgolj domnevamo, da gre pri pričah za ženske, ki so želele splaviti, in njihove partnerje (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3–4).

⁶⁸ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 478/58, str. [1].

Filomena Permoser leta 1961 ali 1962, stara 62 let (Družinski arhiv Filomene Permoser)

⁶⁹ Prav tam, str. 3.

⁷⁰ Prav tam, str. [1].

⁷¹ Prav tam, str. 2–3.

⁷² Prav tam, str. 2.

bemu zdravju se še kar dobro obnese pri delu. Tudi v ostalem je zelo disciplinirana in poslušna. Je bolj mirna in bolj sama zase. V prostem času zelo rada štrika in tudi čita.«⁷³

26. novembra 1959 so Filomeno Permoser odpustili iz zapora. Vrnila se je v Cerknico, kjer je živela še dobrih osem let. Zaenkrat ni znano, da bi tudi v tem zadnjem obdobju izvajala splave.

Med usmiljenjem in koristoljubjem

Med prestajanjem zapornih kazni, ki so sledile obsodbam v letih 1950 in 1958, je Filomena Permoser vsaj štirikrat zaprosila za pomilostitev oziroma pogojni odpust – toda vsakič neuspešno.⁷⁴ Komisija za pogoje odpuste pri KPD Ig pri Ljubljani denimo jo je 19. septembra 1959 – le dobra dva meseca pred iztekom kazni⁷⁵ – zavrnila zaradi t. i. posebnega povratništva oziroma ponavljanja kaznivih dejanj iste vrste.⁷⁶ Na tem mestu se zastavlja vprašanje, v kolikšni meri profil Filomene Permoser, kot ga razkrivajo kazenski spisi, ustreza stereotipu brezvestne, umazane, praviloma oderuške mazačke, ki je v prvi polovici 20. stoletja nastal na Zahodu.

Če pogledamo sodbo postojnskega okrajnega sodišča iz leta 1950, je osupljivo, da v njej izpovedba Filomene Permoser, po kateri so se ji »[ž]enske [...] smilile[,] ker so zahtevale odpravo plodu radi slabih socialnih razmer in številne družine«,⁷⁷ ni deležna nikakršne pozornosti. Pač pa sodišče slednjo toliko bolj namenja vprašanju, koliko denarja je Permoser od leta 1947 dalje zaslužila z izvajanjem splavov. Na podlagi njene lastne izpovedbe ugotavlja, da je »[p]lačilo [...] sprejemala različno v zneskih od 3000 do 5000.– dinarjev« in »[c]elokupno [...] prejela približno 50.000.– dinarjev, nekaj tudi v živežu. Nekaj žensk pa je še vedno dolžnih.«⁷⁸ Po drugi strani je

na sojenju več prič potrdilo, da sta Permoser in že omenjena Ivana Jeršin »računali za svoje delo večje denarne zneske, tako pri [...] [M. Z.] in [...] [A. F.] kar po 5.000.– dinarjev. Na podlagi česar je tedaj dokazano, da sta vršili svoje delo za nagrado.« Nenazadnje pa se sodišče v obrazložitvi sodbe opre na izpovedbi že omenjenih Stanka Pušenjaka in Ane Obreza, cerkniškega zdravnika in babice, po katerih Permoser in Jeršin »težita samo za udobnim življenjem, rada [sic] pijeta in vidno razpolagata z denarjem«. V tem pogledu ne preseneča sklep sodišča, da je Permoser izvajala splave »le iz nizkotnih nagibov imovinskega dobička«⁷⁹ oziroma »iz koristoljubnih nizkotnih nagibov«.⁸⁰

Na podoben način kot leta 1950 je Filomena Permoser svoja dejanja pojasnjevala na ljubljanskem okrožnem sodišču leta 1958.⁸¹ V obrazložitvi njegove sodbe piše med drugim tole:

»Obtoženka vsa tri dejanja prizna in se zagovarja, da je vse storila zato, ker so se ji ženske smilile, ko so jo jokaje rotile, da naj jim odpravi plod. [...] [S. K.] ji je celo izjavljala, da se bo ubila. Vsem prošnjam se je najprej upirala in je ženskam predočevala, da je bila zaradi takih dejanj že obsojena, končno se jih je pa le usmilila.«⁸²

Iz sodbe je sicer razvidno, da je sodišče pri vrednotenju dokazov izpovedbo Filomene Permoser upoštevalo bistveno bolj od postojnskega okrajnega sodišča. Ob splavu, ki ga je ta poskusila narediti P. K. »proti nagradi din 4.000.– in dveh kosov salam«,⁸³ poudari, da je »[P. K.] obtoženki sama ponudila nagrado in da je obtoženki povedala, da je že petič noseča, kar bi pri obtoženki [...] moglo vzbuditi sočutje.«⁸⁴ Tudi v primeru S. K., ki je s svojim fantom⁸⁵ Filomeno Permoser pregovorila, naj ji

⁷³ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Podatki o odpuščenih obsojenki«.

⁷⁴ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Osební spis«, str. [2]; »Permoser Filomena«; »Predlog glede pogojnega odpusta«.

⁷⁵ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Osební list«, str. [1].

⁷⁶ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Predlog glede pogojnega odpusta«.

⁷⁷ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 125/50-19, str. 3.

⁷⁸ Prav tam, str. [2].

⁷⁹ Prav tam, str. 4.

⁸⁰ Prav tam, str. 5.

⁸¹ Še pred tem, med prestajanjem zaporne kazni v KPD Brestanica, se je v prošnji za pogojni odpust z dne 21. septembra 1953 sklicevala na svojo usmiljenost: »Kaznivo dejanje sem napravila iz usmiljenja in šele po dolgih prošnjah [...]« (AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, Permoser: »Permoser Filomena«).

⁸² AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, K 478/58, str. 3.

⁸³ Prav tam, str. [1].

⁸⁴ Prav tam, str. 3–4.

⁸⁵ Prav tam, str. 4.

Grednik: Permoser Filomena,
prošnja za pogojni odpust.

Brestanica, 21. 9. 1953.

Državni sekretariat za notranje zadeve LRS

Ljubljana.

Podpisane Permoser Filomena, roj. 31. 7. 1899 v Ljubljani,
stanujoča Brestanica pri Brestovcu, št. 245, ardirane 14. 7. 1950,
vojna 24. 10. 1950 na k leto dolgoze zepre redi odprave
plodu, prošnja za pogojni odpust.

Med vojno sem bila dve leti in pol internirana v
Nemčiji in sem polne normalizme. Kasneje dejanje
sem nepravilno in nesmiljeno in se po dolgi proš-
njah in to pre kazni. — — — — —. Sept
prošnja zgodne aritve in obljubljam, da ne bom
nikoli več krile gosposi.

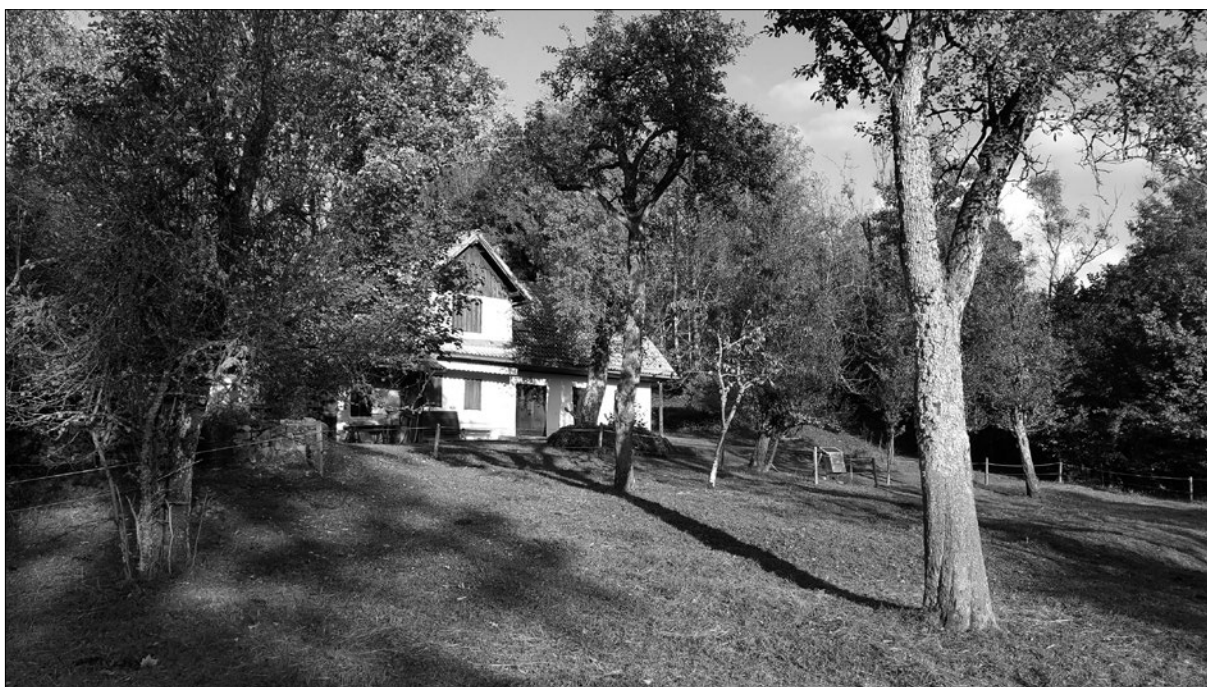
Imet žegnani - Svoboda, miru!

Filomena Permoser

 LJUDSKA REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SEKRETARIAT ZA NOTRANJE ZADEVE
KAZEN

Znak, del. štev.	16. 12. 53
156/5	Priloge - vnosov 10 — — — I.

Prošnja Filomene Permoser za pogojni odpust z dne 21. septembra 1953 (Arhiv Republike Slovenije)

Permoserjeva hiša na Ranca rebri v Cerknici (Foto: Jaša Drnovšek)

naredi splav »proti nagradi din 15.000.–«, ⁸⁶ sodišče izpostavlja, da je S. K. plačilo ponudila sama ⁸⁷ in ji ga izročila »brez pomisleka«. Toda hkrati meni, da njene socialne razmere – v sodbi nikjer ne piše, da bi bila S. K. noseča že kdaj prej – niso bile takšne, da bi lahko »obtoženko prepričale o nujnosti posega«. ⁸⁸ Ob splavu, ki ga je Permoser »proti nagradi din 13.000.–« ⁸⁹ poskusila narediti M. L., pa sodišče spet razmišlja drugače. Čeprav naj bi Permoser vedela, da ima M. L. že pet otrok in je to v njej – tako kot že pri P. K. – »moglo vzbuditi sočutje«, naj bi s tem, ko je od nje terjala plačilo, pokazala »določeno stopnjo brezvestnosti«. ⁹⁰ Logiko sodišča lahko potemtakem strnemo takole: več otrok ko ima ženska, tem bolj prepričljivo in upravičeno se zdi sočutje, ki ga ima do nje izvajalec oziroma izvajalka splavov. A le do trenutka, ko ta za svoje delo terja plačilo: takrat morebitno sočutje zasenčita brezvestnost in koristoljubje. Pri Filomeni Permoser je sodišče prav v zadnji lastnosti prepoznalo motiv njenega delovanja. ⁹¹

»Ta je vse zastuopu.«

Ker kazenski spisi in medijska poročila kažejo le zunanjo, oblastno perspektivo, se zdi smiselno, da v rekonstrukcijo dejavnosti Filomene Permoser, kot že uvodoma rečeno, vključimo izsledke s terena. Preliminarne poizvedbe, opravljene v Cerknici avgusta 2021, so pokazale dvoje. Prvič, zlasti starejši krajan in krajanke še vedno vedo, kje je včasih živela Permoser. Hiši, ki stoji na samem na delno pogozdenem griču, imenovanem Ranca reber, pravi »Permoserjeva hiša«, širšemu območju skupaj s hišo pa »Permoserjev kot«.

Prav tako vedo, da sta Permoser in pred njo že oče Ferdinand vrsto let delovala kot zdravilca. Toda, drugič, večina tistih, ki so družino Permoser tudi osebno poznali, je bodisi že pokojnih ali pa zaradi zdravstvenih težav, povezanih z visoko starostjo, ne more več sodelovati v pogovoru. Toliko dragocenejša vira sta zato informatorja I. M. (1933–) in M. B. (1942–). Prva je v otroštvu in mladosti živela ob vznožju Ranca rebri, tik ob poti, ki iz naselja vodi navzgor k Permoserjevi hiši. Drugi pa je med letoma 1950 in 1954, ko je bila Permoser v zaporu, živel s teto, prijateljico Filomene Permoser, v Permoserjevi hiši. Medtem ko smo z I. M. na domu njene sestre opravili intervju 1. septembra 2021, je intervju z M. B. na njegovem domu in pri Permo-

⁸⁶ Prav tam, str. [1].

⁸⁷ Prav tam, str. 3.

⁸⁸ Prav tam, str. 4.

⁸⁹ Prav tam, str. [1].

⁹⁰ Prav tam, str. 4.

⁹¹ AS 1267, a. š. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena, »Podatki o odpuščenih obsojenki«.

serjevi hiši potekal 28. septembra 2021. Kako se I. M. in M. B. spominjata Filomene Permoser in njene izvajanja splavov? Kako močno njuni spomini sovpadajo? In, nenazadnje, v kakšnem razmerju je podoba Filomene Permoser, kot jo kažejo spomin-ske pripovedi⁹² I. M. in M. B., do tiste, ki jo nudijo kazenski spisi in medijska poročila?

Na tem mestu velja poudariti, da v pripovedih I. M. in M. B. o Filomeni Permoser pogosto nastopa njen oče. I. M., ki ga je osebno poznala (»[O]čala je imú, ne, starejši je bil, [...] takrat je mu že kluko [...]«), se spomni, da je zdravil tudi živino:

»Ta [Permoser] je vse zastuopu. [...] Se spomnem, k je bla enkrat ena žvina bolna, al krava, pa je vprašou, pa j riekú, de nej da [očel] [...] en grenko su [sol] [...]. Pa je pregnalu pa je bla boljši krava [...].«⁹³

O tej Permoserjevi dejavnosti zna povedati tudi M. B. Sicer je premlad, da bi ga lahko osebno poznal, vseeno pa trdi, da je bil Permoser »tak živinozdravnik, de ga ni blu diel'č naokuli«. ⁹⁴ To podkrepi s pripovedjo starejšega znanca:

»Je riekú [znanec]: 'Smo klícali enga živinozdravnika tle s Cierknce,' je riekú, k je bil še en starejši [živinozdravnik]. Pa je pršú [zaradi bolnega vola]: 'Pa vejste, tu je napihnjenu, pa vuoda ne grie ud njega in ga boste mogli kr ub't,' je riekú [...]. [...] Primozer, k je šel mimu, pa pravi: 'Kaj je?' 'Ja, ubili ga bomo,' pravi [znanec], 'vuoda ne gre ud njega, ne.' 'Rejs?' je riekú [Permoser], pa je šel ke, [...] [vola] spuodi prjel nejki pud vampam, dvakrat finu putiegnu, je [vol] takú cerál [scal] [...]. Nejki se mu je zamášlu, ne [...]. Tu mi je puvejdu [...] Zguonc. Je riekú: 'Je bil [Permoser] od hudiča, prec je vse vejdu.' [...] Veš, de [...] j [vola] bulejlu, če ni šla vuoda ud njega, ne. Ampak nejki se je en vuozu mogu nared't [...] in takrat se je vuoda vsula z njega. Prav [znanec]: 'To je blu táko vesjele, de ga ni blu treba še ub't.' Pravi: 'Je bil tri lejta star, ne.'«⁹⁵

Kar zadeva zdravljenje ljudi, se I. M. spomni, da je Permoser »splošno zdraví«, torej vse vrste bolezni, pa tudi, da je bil dober diagnostik: »In je pogruntal duosti bolezní, de so ozdravli. [...] Ja, tud take stvari, k je revme [...]«⁹⁶ Po njenih besedah je za zdravljenje sam pripravljaj zelišča ali pa jih kupoval. M. B. pa po tistem, kar je slišal od drugih, poudarja, da je Permoser ob boleznih vedno rad priskočil na pomoč in da mu pri tem ni šlo zgolj za zaslužek:

»[...] Primozer je bil hrozn duober človk. Tisti, k so bli rejveži, ni nobenme nč računu. On je dnarja duosti imú. In je šu zmieram pomagat, žvali, k so ble bolne, pa tu pa uno, in k'šna zdravila dal.«⁹⁷

Presenetljivo ne zna niti I. M. niti M. B. povedati nič o Permoserjevem izvajanju splavov – ne po spominu niti po pripovedi drugih. M. B. celo meni, da je bil Permoser v prvi vrsti živinozdravnik. Po drugi strani pa sta tako I. M. kot M. B. prepričana, da se je Filomena Permoser izvajanja splavov naučila pri svojem očetu.

»Tle gremo. Gremo!«

V otroštvu in zgodnji mladosti je bila I. M. v dejavnost Filomene Permoser vpeta na poseben način. Ljudem, ki so v Cerknici iskali Permoserjevo hišo, je namreč – kot stanovalka zadnje hiše v naselju, preden se je šlo na Ranca reber – pogosto kazala pot ali pa jih tja spremila:

»Duosti k nam so se ustavli, pa so rekli: 'Kje je ta hiša?' Ki je bila gor v brejgi, nie. Pa sem jst, jst narveč, pa siestra, smo ble mal starji, pa smo šle kazat hiše. Pa smo guor pršle, vsako rajžo smo dobile al' bonbone, al' čokoladco, takrat je nej blu nikjer, je blu ubuštvu [uboštvo]. Tam je blo pa zmeraj, so kej dale, zmeraj.«⁹⁸

Po besedah I. M. je šlo pri tistih, ki so spraševali za pot do Permoserjeve hiše, v glavnem za dekleta oziroma mlade ženske, ki so bile v stiski. Prihajale naj bi od daleč, tudi iz Hrvaške:

⁹² Za spominke pripovedi glej Kropej, Pripovedno izročilo, str. 45–47.

⁹³ I. M.

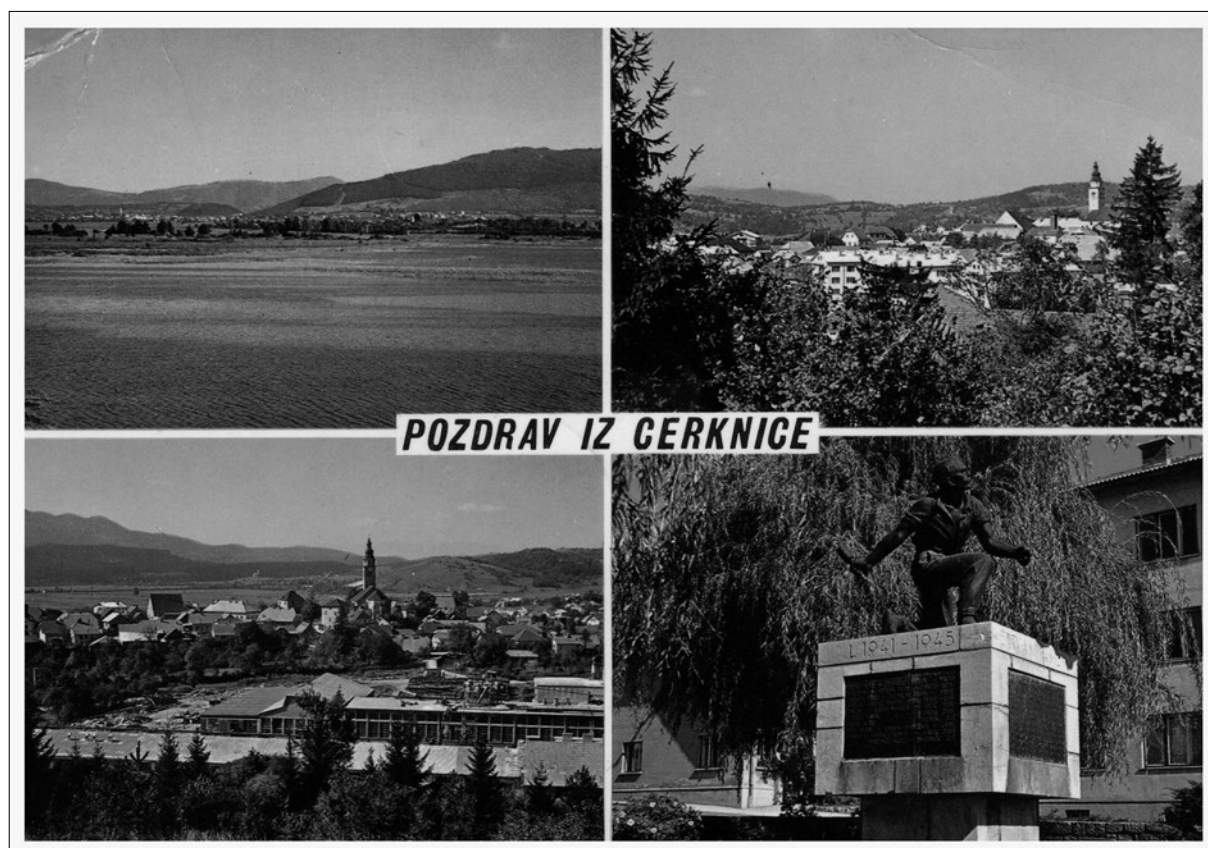
⁹⁴ M. B.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ I. M.

⁹⁷ M. B.

⁹⁸ I. M.

POZDRAV IZ CERKNICE

Razglednica s podobo Cerknice iz šestdesetih let minulega stoletja (Družinski arhiv Filomene Permoser)

»Prov z Rejke [Reke]. Hrvatice, še zastopila nisem. 'Od kuda gremo? Kamo, kamo gremo?' Sej nisem zastopila. 'Tle gremo. Gremo!' sem rekla, pa sem šla pred njimi pa sem pokazala.«⁹⁹

Kot pravi I. M., takrat ni vedela, da so omenjene ženske želele splaviti: »[M]i nejsmo vejdle, za kaj se gre, takrat smo ble majhne [...]«¹⁰⁰ Ženske naj bi prihajale zgodaj zjutraj ali pozno zvečer, tiste pa, ki so prišle zvečer, naj bi pri Filomeni Permoser večkrat tudi prespale:

»Je bla sidem ura, so ble že guor tam. Ja, čez dan se nejsu takù ... [...] Tud čez nuč so ble ostali, vejš. [...] Ja, [...] smo šli zvečer [...] že pokazat, mrak je bil, pa sem šla pokazat. Sploh nie bi pršle, ke so ble tujci [...]. Domače nejsem nobenga vidla, edinù [...] se spomnem, iz Loškiga Potuoka, ki je bla, Stana [...]. Tista bi hmal umrla.«¹⁰¹

Ker je I. M. – kot nekateri drugi okoliški otroci – v Permoserjevo hišo pogosto nesla vodo iz vodnjaka, še vedno ve, kakšna je bila njena notranjost. Sama hiša, pravi, je bila za tiste čase zelo bogata: »Takrat je blu [...] enkratna kmetija, [...] tam je bil vrt, puol pa še veliku, veliku okuli. [...] V lejpem stanji je bla, vse prebarvanu zmieri, vejš. Bul zeliene, k' gozdna ...«¹⁰² Za nas je zanimivo zlasti to, da se I. M. spomni tudi prostora, v katerem je Permoser izvajala splave: »[Permoser] je mela [...] operacijsko [...]. So imejli prov [...] ordinacijo. [...] Tista suoba je bla takú, [...] nej blu nič vieze [...] s hišo, vejš. [...] Zad je blu, takú kukr przidek [...]«¹⁰³ V otroštvu I. M. sicer nikoli ni bila v omenjeni sobi. Videla jo je šele dosti pozneje:

»Ampak puol že [...], k' smo pasli, pa smo šli pogledat, pa je rekla Marija: 'Tle je bla pa ...' [...] [J]e bla pa velika, velika miza, [...] pa so riekli, de tle, [...] ne vem, kaku je imejla [...] za ženske, al je operirala jih, de tam so zad bli, ne, [...] zmeraj [...] je mogla

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Prav tam.

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Prav tam.

¹⁰³ Prav tam.

ena stražit, de ne b kakšen pršou [...].«¹⁰⁴

Poleg mize se I. M. spomni tudi številnih stekleničk, ki so se nahajale v sobi. V njih naj bi Permoser hranila zdravila, ki jih je pripravljala iz doma nabranih zelišč, ali pa takšna, ki jih je kupila v lekarni: »So nabírale, sej so mejle velik vrt, vse suorte, [...] pa prniesl so 'ldje, vejš. [...] Sej je kupávala tudi, vejš.«¹⁰⁵

Ob vprašanju, kakšnega značaja je bila Permoser, I. M. poučari njeno radodarnost: »Rada je dala, [...] zeli. [...] Kdor je pršù, je dobil.«¹⁰⁶ Iz časa po njeni smrti, ko je v Permoserjevi hiši živela le še ena izmed njenih prijateljic, pa pove anekdoto,¹⁰⁷ ki kaže, kako močno so v Cerknici Filomeno Permoser povezovali z izvajanjem splavov:

»In se spomnem, k je puoli ena sama ostala, al je bla Angela, al je bla Marija, ne vem oment, ne, pa je Olkuvo mamó prosila [...]: 'Ančka, al bi pršlà h meni? Mene je strah, sama sem guori.' [...] Pa pravi mama [...] – taku bom povedala, kokr je uona povedala: 'Zelù bi šla rada, vejš, [ampak] mene je pa še bl strah. Če bi vsi vstali, bi bil polhn Rancerebar otruk!' [...] Glavc.«¹⁰⁸

V srhljivi pripovedi Olkove mame je Ranca reber kraj vseh otrok, ki jih je pomagala splaviti Permoser – pravzaprav tolikšne množice, da bi, če bi oživela, s svojimi telesci zapolnila ves grič.

»Zato je bla goščava, de je blu skritu nuot, ne.«

Kot že rečeno, je M. B. med letoma 1950 in 1954, ko je bila Filomena Permoser v zaporu, živel s teto,

»Filomeno so radi imel.« Filomena Permoser (levo) s prijateljico pred hišo. (Družinski arhiv Filomene Permoser)

njeno prijateljico, v Permoserjevi hiši. Iz tega obdobja se spomni, da jo je okolica podpirala po svojih najboljših močeh:

»Filomeno so radi imel, in k so vejdlí, de noben je nima kej pomagat, ne, de je zaprta ... en je dal špeh, en salamo, take stvari so dajali. In tieta, k je tistu nabrala, je niesla v Rajhenburg [...].¹⁰⁹ In je niesla, kadr se je nabralu, je niesla ke. Ampak, je šla en dan ke, čez nuč [noč], jaz ne vem, al vlak al kej je spala, in drug dan šele je pršlà.«¹¹⁰

To, tako M. B., se je zgodilo dvakrat ali trikrat na leto.

Medtem ko je sodišče leta 1950 menilo, da je Permoser splave izvajala iz koristoljubja oziroma želje po dobičku, M. B. takšne navedbe zavrača. Deloma v širšem kontekstu govori prav nasprotno o človekoljubnosti:

»[Permoserji] so sodelváli s kmietí, mislim, rejvežam so radi pomágali in tu. Sej tud Filomena nej ne vem, de bi kej služila, ampak je te žienske rejšvála. Veš, kuk je blo včasih nezakonskega otruoaka [...], tu je blu pankrt pa vse táko puol, ne. In tu so bl poma-

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Prav tam.

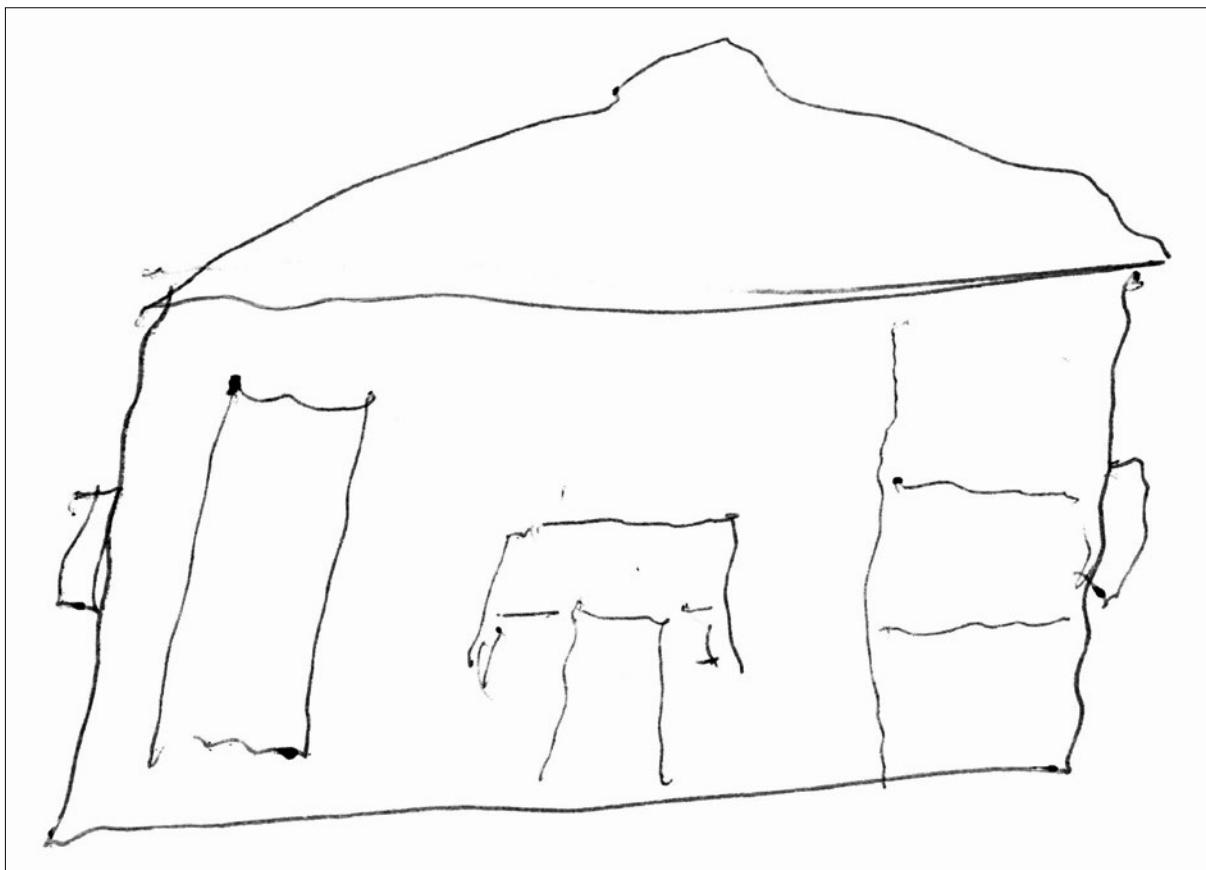
¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ Za anekdoto glej Kropelj, Pripovedno izročilo, str. 45.

¹⁰⁸ I. M.

¹⁰⁹ Na gradu Rajhenburg je deloval KPD Brestanica.

¹¹⁰ M. B.

Skica M. B. kaže notranjost »operacijske« oziroma »ordinacije«, v kateri je Filomena Permoser izvajala splave.

(Foto: Jaša Drnovšek)

gáli, kt da bi zaslužili, ne. [...] Očital so jim, samo nej blu tu, ke so imel dost dnarja. Ni blu trejba to plačvat.»¹¹¹

Zdi se, da so v Cerknici družino Permoser zaradi njene pomoči ljudem v stiski visoko cenili. Kot pravi M. B.: »Níkdar nisem slišal slabe besejde čez Primozerje. Níkdar. Ne [...] ta starga ne Filome-ne. Prej so pohvalili vse, ke pa de bi kej kje, k'šn ... níkdar.«¹¹²

Glede na to, da je M. B. v Permoserjevi hiši živel štiri leta, ne preseneča, da pozna hišo in njeno okolico še precej bolje od I. M. Natanko zna povedati, kakšna je bila v petdesetih letih minulega stoletja razporeditev sob v hiši, kje in kakšno je bilo gospodarsko poslopje, kje sta bila vrt in zelnik, do kam so segale njive, kje je stal kozolec, kje lopa z zapravljičkom in podobno. Tako kot I. M. se

spomni tudi prostora, ki mu slednja pravi »operacijska« oziroma »ordinacija« – toda s pomembno razliko. Medtem ko je I. M. govorila o prizidku, ki pa naj ne bi bil povezan s Permoserjevo hišo, M. B. to nejasnost odpravi na licu mesta. Na griču, kakih dvajset metrov za hišo, pokaže goščavo, znotraj katere je, kot pravi, včasih stal zidan objekt s streho, velik približno štiri krat tri metre. Prav tam, tako rekoč v naravnem skrivališču (»Zato je bla goščava, de je blu skritu nuot, ne.«¹¹³), naj bi Permoser izvajala splave. Kar zadeva notranjost hiške, se M. B. podobno kot I. M. spomni, da sta bila v njej miza in omara s stekleničkami za zdravila. Poleg tega naj bi ob eni od krajših sten stala postelja.

Teren, ki ga obdaja goščava, deluje divje in zapuščeno. Na tleh je ponekod videti gradne kamne in opeke.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ Prav tam.

Ostanki »operacijske« oziroma »ordinacije« sredi goščave za hišo (Foto: Jaša Drnovšek)

Najdene stekleničke za zdravila (Foto: Jaša Drnovšek)

Toda tisto, kar je med ogledom osupnilo tako M. B. kot avtorja članka, je več kot petdeset let stara steklovina,¹¹⁴ ki je ležala med odpadlim listjem ali pa štrlela iz zemlje. Pri tem ni šlo le za črepinje, temveč tudi za bolj ali manj v celoti ohranjene stekleničke različnih oblik in velikosti.

¹¹⁴ Filomena Permoser je umrla leta 1968.

Nekatere med njimi so preproste lekarniške stekleničke, ki vsebujejo zgolj podatek o svoji prostornini; na dnu piše na primer »20 ml«. Domnevamo lahko, da sta Filomena Permoser in verjetno že pred njo oče Ferdinand v njih shranjevala doma pripravljena zdravila. Pri drugih stekleničkah pa je očitno, da gre za industrijske izdelke. Sem sodi steklenička, na kateri piše »DIANA FRANCUSKA

Najdene stekleničke za zdravila. V tretji z desne je bilo sprva vinsko žganje Diana. (Foto: Jaša Drnovšek)

VINOVICA«. Izvorno je bilo v njej vinsko žganje,¹¹⁵ namenjeno vtiranju v kožo, ki ga je izdelovalo podjetje *Jugopharmacija*.¹¹⁶

Sklep

Rekonstrukcija dejavnosti Filomene Permoser skuša zapolniti vrzel, ki zija na področju raziskav o izvajalcih in izvajalkah splavov zunaj uradne medicine. Ohranjeni kazenski spisi, medijska poročila in izsledki s terena pričajo o tem, da je Permoser v domačem okolju delovala več desetletij, kar kaže na pomemben tamkajšnji status. Poleg tega razkrivajo del verige prenosa znanja, v kateri je bila zadnji člen prav Permoser.

Kazenski spisi v veliki meri potrjujejo stereotip brezvestne, umazane, praviloma oderuške mazačke, ki ga je o izvajalcih in izvajalkah splavov v prvi polovici 20. stoletja ustvarila zahodna kultura; v sodbi *Okrajnega sodišča v Postojni* iz leta 1950 je ta izrazitejši kot pozneje, v sodbi *Okrožnega sodišča v Ljubljani* iz leta 1958. Nasprotno pa spomini

informatorjev I. M. in M. B., ki sta Filomeno Permoser osebno poznala in ki poznata tudi spomine več drugih sokrajanov in sokrajanek nanjo, kažejo povsem drugačno podobo. To prežemajo izrazito pozitivne značajske lastnosti, zlasti radodarnost in človekoljubnost. Zaradi njih je okolica Filomeno Permoser spoštovala in jo podpirala celo takrat, ko je bila v zaporu.

Viri in literatura

Zvočni viri

M. B., Cerknica: ustno izročilo, 2021. Tonski posnetek pri avtorju.

I. M., Cerknica: ustno izročilo, 2021. Tonski posnetek pri avtorju.

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 1267, *Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji*, škatla št. 124, p. e. 3034, dosje Permoser Filomena

K 125/50-2. Sodba Okrožnega sodišča v Gorici.

K 125/50-19. Sodba Okrajnega sodišča v Postojni.

¹¹⁵ Stanojevič, *Izdelava alkoholnih pijač*, str. 57.

¹¹⁶ Pod istim imenom – Diana – je zdravilo v drogerijah še danes na voljo. Glej <https://www.dm.si/diana-vodica-z-mentolom-p4006671810005.html#detail-section>.

K 478/58. Sodba Okrožnega sodišča v Ljubljani.
Kazenski poboljševalni dom Ig pri Ljubljani:

»Permoser Filomena. Mnenje glede pogojnega odpusta«. Dopis Okrožnemu sodišču v Ljubljani, 5. junij 1959.

[Kazensko poboljševalni dom Brestanica]:

»Osebni spis obsojenca. Filomena Permoser«, 1951.

Kazensko poboljševalni dom Brestanica:

»Permoser Filomena, obs. Dostava podatkov«. Dopis Okrajnemu ljudskemu odboru – Oddelku za notranje zadeve Postojna, 23. avgust 1952.

Kazensko poboljševalni dom Ig pri Ljubljani:

»Osebni list«, 1959.

[Kazensko poboljševalni dom Ig pri Ljubljani]:

»Podatki o odpušeni obsojenki«. Dopis Občini Cerkljica, 14. september 1959.

Kazensko poboljševalni dom Ig pri Ljubljani:

»Predlog glede pogojnega odpusta. Dopis, 18./19. september 1959.

Permoser, Filomena: »Permoser Filomena.

Prošnja za pogojni izpust«. Dopis Državnemu sekretariatu za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, 21. september 1953.

Postaja ljudske milice Cerkljica: »Filomena

Permoser. Podatki«. Dopis Tajništvu za notranje zadeve 03 Ljubljana, 14. februar 1959.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI_ZAL_LJU/0085 Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 1269, a. e. Kno 188/42

Okrožno sodišče v Ljubljani: potrdilo za Ferdinanda Permoserja, 27. junij 1942.

Permoser, Ferdinand: prošnja Okrožnemu sodišču v Ljubljani, 24. junij 1942.

Časopisni viri

»Gospodarja je okradla«. *Jutro*, 7. februar 1928, str. 5.

»Kazenske obsodbe okrožnega sodišča«. *Slovenec*, 5. september 1943, str. 3.

»Kolekta«. *Clevelandska Amerika*, 20. junij 1917, str. 3.

»Ljudski padar v zaporu«. *Domovina*, 24. maj 1928, str. 8.

»Mazač Permoser v zaporu«. *Jutro*, 22. maj 1928, str. 3.

»Notranjski mazač Permoser, njegova družina in ostali«. *Jutro*, 3. maj 1936, str. 4.

»Notranjski padar 'dr.' Permoser pred sodniki. *Slovenski dom*, 2. maj 1936, str. 2.

»Notranjski padar obsojen na 8 mesecev«. *Slovenski dom*, 3. september 1943, str. 2.

»Padar padel v pest pravice«. *Slovenec*, 11. maj 1928, str. 4.

»Stroga obsodba zaradi padarstva«. *Jutro*, 31. december 1933, str. 6.

»Strogo obsojen 'dobrotnik ljudstva'. *Slovenec*, 31. december 1933, str. 5.

E-vira

Diana. Vodica z mentolom. Pridobljeno iz <https://www.dm.si/diana-vodica-z-mentolom-p4006671810005.html#detail-section>, 21. 3. 2022.

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück: »Re: Daten über Filomena Permoser«. Elektronsko sporočilo avtorju, 12. julij 2021.

Literatura

Boltanski, Luc: *La condition foetale. Une sociologie de l'engenderment et de l'avortement*. Pariz: Gallimard, 2004.

Boltanski, Luc: *Soziologie der Abtreibung. Zur Lage der fötalen Lebens*. Frankfurt n. M.: Suhrkamp, 2007.

Bourdieu, Pierre: *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle*. Ženeva: Droz, 1972.

Cergol Paradiž, Ana: Javni in zasebni vidiki rodnostnih strategij Slovenk in Slovencev v prvi Jugoslaviji. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013.

Cergol Paradiž, Ana: Ženske reproduktivne pravice – pravna regulacija abortusa. *Dolga pot pravic žensk. Pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem* (ur. Marta Verginella). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Studia humanitatis, 2013, str. 231–252.

Devereux, George: *A Study of Abortion in Primitive Societies. A typological, distributional, and dynamic analysis of the*

- prevention of birth in 400 preindustrial societies*. New York: Julian Press, 1955.
- [Federativna ljudska republika Jugoslavija]: *Kazenski zakonik*. Ljubljana: Društvo pravnikov LRS, 1951.
- Jerouschek, Günter**: Zur Geschichte des Abtreibungsverbots. *Unter anderen Umständen. Zur Geschichte der Abtreibung* (ur. Gisela Staupe in Lisa Vieth). Berlin, Dresden: Argon Verlag in Deutsches Hygiene-Museum 1993, str. 11–26.
- Jütte, Robert**: Einleitung. Vom Umgang mit der Geschichte in der Abtreibungsdiskussion. *Geschichte der Abtreibung. Von der Antike bis zur Gegenwart* (ur. Robert Jütte). München: Beck, 1993, str. 7–26.
- [Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev]: *Kazenski zakonik za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zakon, s katerim se uveljavljajo kazenski zakonik, zakonik o sodnem kazenskem postopanju in zakon o izvrševanju kazni na prostosti*. S. l. 1929, str. 11–129.
- Kropej Telban, Monika**: *Pripovedno izročilo. Razvoj in raziskovanje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021.
- Leskošek, Vesna**: Zgodovina boja za reproduktivne pravice v Sloveniji. *Pravica do abortusa* (ur. Ana Kralj, Tanja Renner, Vesna Leskošek idr.). Ljubljana: Založba FDV, 2021, str. 106–145.
- Ratej, Mateja**: Zastrta bolečina. Abortus na območju Maribora med svetovnima vojnama. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, l. 91, 2020, št. 2/3, str. 40–52.
- Rožman, Sara**: Geneza pravice do umetne prekinitve nosečnosti v nekdanji Jugoslaviji. *Ars & humanitas. Revija za umetnost in humanistiko*, 3, 2009, št. 1–2, str. 301–325.
- Solinger, Rickie**: *The abortionist. A woman against the law*. Oakland: University of California Press, 1996.
- Stanojević, Milena Suwa**: *Izdelava alkoholnih pijač*. Ljubljana: Biotehniški izobraževalni center, 2011. E-knjiga: <http://www.bts.si/index.php/programi/ucna-gradiva/category/27-zivilstvo?download=291:izdelava-alkoholnih-pijac>.

Usborne, Cornelia: *Cultures of abortion in Weimar Germany*. New York: Berghain Books, 2007.

Vesenjak, Alenka: *Filomena*. Arhiv Radia Slovenija.

Fotografije

Družinski arhiv Filomene Permoser, Jaša Drnovšek

Zusammenfassung

„WENN ALLE AUFERSTÜNDE, WÄR’ DER HÜGEL RANCEREBAR [RANCA REBR] VOLL MIT KINDERN!“

Der Fall der Engelmacherin Filomena Permoser

Ausgehend von der Erkenntnis, dass in der Geschichte der Abtreibung die Tätigkeit derjenigen Männer und Frauen, die diese außerhalb der offiziellen Medizin durchführten, kaum erforscht ist, behandelt der Beitrag auf Grundlage von Strafprozessakten, Medienberichten und Feldforschungen Filomena Permoser (1899–1968), die in ihrem Heim in Cerknica durch mehrere Jahrzehnte und unter unterschiedlichen Staatsregimen Abtreibungen durchführte. Vor ihr war in der Familie Permoser ihr Vater Ferdinand Permoser (1859–ca. 1944) in diesem Bereich tätig, der zu Beginn des vorigen Jahrhunderts Abtreibungen durchzuführen lernte, als er in Cleveland in den USA lebte.

Filomena Permoser half ihrem Vater regelmäßig bei seiner Tätigkeit und fand sich deshalb schon im Jahr 1936 vor Gericht wieder. Während des Zweiten Weltkriegs führte sie weiterhin Abtreibungen durch, bis sie ins deutsche Konzentrationslager Ravensbrück deportiert wurde, und nach dem Krieg begann sie im Jahr 1947 wieder Abtreibungen vorzunehmen. Bis zum Jahr 1950, als sie vor Gericht zu sechs Jahren Freiheitsstrafe mit Zwangsarbeit verurteilt wurde, hatte sie in 30 bis 40 Fällen interveniert. Einigen Frauen gab sie Abtreibungsmittel, die sich als nicht wirksam erwiesen, weshalb sie eine Nadel bzw. einen Metallkatheter benutzte. Trotz der hohen Strafe führte Permoser auch nach ihrer

Haftentlassung weiterhin Abtreibungen durch und wurde deshalb im Jahr 1958 zu zehn Monaten Haft verurteilt. Nach ihrer Rückkehr nach Cerknica lebte sie dann noch gut acht Jahre.

Während das Profil der Filomena Permoser, wie es in den Strafprozessakten zutage tritt, in großem Maß dem Stereotyp einer Kurpfuscherin entspricht, zeigen die Erzählungen der Informanten I. M. (1933–) und M. B. (1942–), die Filomena Permoser persönlich kannten, ein ganz anderes Bild. Beide berichten, dass Ferdinand Permoser sowohl Tiere als auch Menschen behandelte. Weder I. M. noch M. B. können etwas über seine Durchführung von Abtreibungen erzählen, dennoch sind beide überzeugt, dass Filomena Permoser diese Tätigkeit von ihm lernte.

In ihrer Kindheit und frühen Jugend zeigte I. M. Menschen, die in Cerknica das sogenannte Permoser-Haus suchten, oft den Weg oder begleitete sie dorthin. Größtenteils handelte es sich um Mädchen und junge Frauen, die von weit herkamen und abtreiben wollten. I. M. weiß noch immer, wie das Permoser-Haus aussah, und erinnert sich auch an den Raum, in dem Filomena Permoser die Abtreibungen durchführte. Auf die Frage nach dem Charakter der Permoser betont I. M. ihre Großzügigkeit.

M. B. erinnert sich daran, dass die Menschen Filomena Permoser gernhatten. In den Jahren 1950 bis 1954, als sie im Gefängnis war, sammelten sie Nahrungsmittel und sandten ihr diese mehrmals im Jahr. Die Angabe des Gerichtes, dass sie die Abtreibungen aus Gewinnsucht durchführte, weist M. B. zurück und spricht stattdessen von ihrer Menschenliebe. Weil er als Kind mehrere Jahre im Permoser-Haus lebte, kennt er das Haus und dessen Umgebung noch besser als I. M. Vor Ort zeigt er ein Gestrüpp mit Überresten eines gemauerten Objekts, in dem Permoser die Abtreibungen durchführte. Ähnlich wie I. M. erinnert er sich, dass sich darin ein Tisch und ein Schrank mit Fläschchen für Arzneien befanden, außerdem soll an einer der Wände ein Bett gestanden haben. Während der Besichtigung der Überbleibsel durch M. B. und den Autor des Beitrags wurden unerwarteterweise alte Glaswaren gefunden, unter anderem Fläschchen verschiedener Formen und Größen. Es ist anzunehmen, dass Filomena Permoser und wahrscheinlich bereits ihr Vater darin Heilmittel aufbewahrten.

Schlagwörter: Filomena Permoser, Ferdinand Permoser, Geschichte der Abtreibung, 20. Jahrhundert, illegale Abtreibungen